Feraiz Kitabı “Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn”ın Yazım Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*

Öğr. Gör. Dr. Alper Bahtiyaroğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7685-6268>

Kafkas Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, Kars – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.09.2019

Kabul: 10.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn

Eski Anadolu Türkçesi

Yazım Özellikleri

Harekelerin Kullanımı

Öz

El yazması metinlerin en önemli özelliklerinden biri de yazıldığı dönemin dil özellikleri hakkında bilgiler vermesidir. Uygur ve Arap-Fars imlâsı olmak üzere iki farklı yazı geleneğinin etkilerinin görüldüğü Eski Anadolu Türkçesi için düzenli ve kurallı bir imlâdan söz etmenin mümkün olmadığı gibi özellikle ünlülerin yazımında önemli farklılıklar dikkati çekmektedir. Bu karışık imlâ özellikleri eserin yazıldığı dönem ve içeriğine göre aynı yüzyılda yazılan farklı eserlerde hatta aynı eserde bile görülmektedir. 16. yüzyılda yazılan ve Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseri olarak nitelendirebileceğimiz Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn’in iki nüshası bulunmaktadır. Ele alınan her iki nüshası da aynı dönemde yazılmış diğer eserlerde olduğu gibi kendine has birtakım özellikler göstermesi ve yazıldığı dönemin dil özelliklerine dair bilgiler vermesi açısından oldukça önemlidir. Çoğunlukla eserde yer alan Türkçe sözcüklerden hareketle yazım özellikleri üzerine yapılan bu çalışmada sırasıyla eserin bir geçiş dönemi eseri olduğunu gösteren özellikler tespit edilmiş; ünlü ve ünsüzlerin başta, iç seste, sonda ne şekilde yazıldıkları ve hareketlerin kullanımı üzerinde durulmuştur. Ünlü ve ünsüzlerin ne şekilde gösterildiğine dair verilen bilgilerin ardından “Bitişik/Ayrı Yazım” başlığı altında “+dUr, içün, -gil, sonra, ki/kim” gibi yapıların kullanımları örneklerle gösterilmiştir. Eserde yer alan düzeltmelerin, açıklamaların ve örneklerin ne tür işaretler kullanılarak sayfanın kenarlarında veya satır aralarında gösterildiği ise çalışmanın sonunda “Düzeltilmeler ve Eklemeler” başlığı altında örneklerle belirtilmiştir.

DOI: [10.9761/JASSS37412](https://doi.org/10.9761/JASSS37412)

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bahtiyaroğlu, A. (2019). Feraiz Kitabı “Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn”ın Yazım Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 78, Winter, p. 189-202.

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Doktora Programında 2019 yılında tamamlanan “Hüseyin bin Mehmed el-Ferâyizî Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn (Gramer-Tenkitli Metin-Dizin)” başlıklı doktora tezinden hareketle yazılmıştır.

*An Examination of The Spelling Features of Feraiz (Science of Islamic Inheritance)
Book “Muʿīnū'l-Ḳassāmīn”*

Lect. Alper Bahtiyaroğlu

Kafkas University, Faculty of Literature, Rectorate Department of Turkish Language, Kars – TURKEY

Article History

Submitted: 23.09.2019

Accepted: 10.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

Muʿīnū'l-Ḳassāmīn

Old Anatolian Turkish

Spelling Features

Use of Vowel Diacritics

Abstract

One of the most important features of manuscripts is that they provide information about the language features the period in which they were written. For Old Anatolian Turkish, for which there are two separate writing traditions as Uyghur and Arabic-Persian spellings, it is not possible to mention regular spelling and significant differences are remarkable in writing of vowels in particular. These complex spelling features are not only seen in other works written in the same century, but also within the same work based on the period when the work was written and also its content. Written in the 16th century and described as a work featuring the transition period from Old Anatolian Turkish to Ottoman Turkish, the Muʿīnū'l-Ḳassāmīn has two copies. Its both copies were written in the same period, have several specific features as in other works written in the same period and give information about language features of their period, therefore it is considerably important. In this study, which was conducted mostly based on the spelling features of Turkish words involved in the work, qualities indicating that the work is of a transitional nature were determined, then how vowels and consonants were written at the beginning, in the middle, and at the end of words as well as the use of vowel diacritics were emphasized. Following details highlighting how vowels and consonants are shown, the usage of patterns such as “+dUr, içün, -gil, soñra, ki/kim” under the heading “Cursive Spelling/Heterography” was presented with examples. What kinds of vowel diacritics were used to show corrections, explanations, and examples along the edges of pages or between the lines were mentioned with examples under the heading “Corrections and Additions” at the end of the study.

DOI: [10.9761/JASSS37412](https://doi.org/10.9761/JASSS37412)

1. Giriş

İslam hukukunda mirasın adil bir şekilde nasıl dağıtılacağını konu alan *Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn*, XVI. yüzyılın başlarında *Hüseyin bin Mehmed el-Ferāyīzī* tarafından şerh edilmiş bir fera‘iz kitabıdır. Eserin biri Topkapı Sarayı Müzesinde (T nüshası) H.168 arşiv numarasıyla kayıtlı Hicri 916 (M. 1510) tarihinde yazılmış diğeri ise Milli Kütüphanede (M nüshası) 06 Mil Yz A 117 arşiv numarasıyla kayıtlı Hicri 973 (M. 1565) tarihinde yazılmış Türkçe iki nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde bulunan nüshasının 1^a sayfasında yer alan kayıta tam adı “*Kitāb-ı Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn Şerḥ-i Ferāyīzī*” olarak belirtilen eser gerek içeriği ile kendine has bir ilim dalı olması gerekse anlatım biçimi ile yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Klasik yazım usullerine uygun biçimde besmele, hamdele ve tasliye ile başlayıp daha sonra Sultan II. Beyazıt’a dua ile devam eden eserin giriş kısmında böylesine zor bir meselenin ne sebeple şerh edildiği dile getirilmiştir. Eseri, sadece Allah’ın rızasını kazanmak ve insanların bundan istifade ettikçe kendisini hayır ve dua ile anmaları için Türkçe şerh ettiğini belirten şârih, bunu aşağıdaki ifadeyle de açıkça dile getirmiştir:

“...*Türkî dili üzere şerh étdi ki her vaktde kitāb-ı ferāyīze müṭāla‘a kılanlar istifāde édüp āsānlig-ıla matlūbları ḥāsil ola. Kıra‘ata ihtiyācları ḳalmayup bu faḳîri ve ḥaḳîri zıkr-i bi’l-hayr ve ḥüsn-i du‘ā birle añalar, inşā‘allāhü te‘ālā el-‘azîzî.*” T2^a/6-9

Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini gösteren eser, yazıldığı tarih de göz önüne alındığında Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin dil özelliklerini de yoğun bir şekilde bulundurmaktadır. Eserde karşımıza çıkan aynı kelimenin farklı şekillerde yazılması durumu, eserin bir geçiş dönemi eseri olarak nitelendirilmesini mümkün kılmıştır.

Eski yazılı metinlerde karşılaşılan ikili yazılışlar çok değerli bilgiler içermektedir. Metnimizde de gerek sözcüksel düzeyde gerekse çeşitli eklerle karşımıza çıkan bu ikilikler, öncelikle o dönemde seslerin telaffuzlarında bir belirsizlik olduğunu göstermektedir. Bu sebeple ikili yazılışlar metinlerdeki hatalı örnekler olarak kabul edilmemelidir (Usta, 2010: 459). İkili yazılışları, müellif veya müstensihinin kültürel ve coğrafi çevresi gibi “dil dışı” etkenlere bağlamamak; aksine, dilin kendi gelişme mekanizması anlamındaki “dil içi” sonuçlar olarak değerlendirmek daha yararlı olabilir (Usta, 2010: 459).

Geçiş dönemi eserlerinde olduğu gibi metnimizde de yazıldığı dönemin özelliklerini gösteren birçok ikili kullanıma rastlanmaktadır. Bu ikili kullanımlar metnin imlâ özelliklerini de ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Metinde karşımıza çıkan bu ikili kullanımlardan bazıları şunlardır:

1. Kef (ك) harfinin “ñ” okunacağını göstermek üzere bazı yerlerde üzerine üç nokta konmuştur: ساña T28^a/2 ~ ساña T88^a/4, اوكدن T91^b/3 ~ اوكدین T91^b/10
2. “Kendi” dönüşlülük zamirinin hem düz-dar hem de yuvarlak-dar ünlülü biçimleri bir arada kullanılmıştır: كندی kendi T21^a/6 ~ كندؤ kendi T18^b/5
3. Matematikte ‘*çarpma işlemini yapmak, çarpmak*’ anlamlarında kullanılan “ur-” (اوراؤر uravuz T20^a/8) fiilinin söz başında “v” türemesi ile “vur-” (ورؤر vuravuz T20^a/3) biçiminde de karşımıza çıktığını görüyoruz.
4. “Kaç, ne kadar, ne” anlamlarında kullanılan “nice” ile “çok, birçok, hayli” anlamlarında kullanılan “niçe” sözcüklerinin karıştırılmaması için her defasında “nice ج” ile “niçe چ” ile yazılmıştır: nice T67^a/5 ~ nice T52^a/3
5. Özellikle iç seste dar ünlütün düz-kalın ya da yuvarlak-kalın (ı ~ u) biçimlerinin (اولنر olunur T48^a/2 ~ اولنر olunur T48^a/2, قونلن T143^a/6 ~ قونلن T152^b/3 örneklerinde olduğu gibi) kullanılması; söz başında düz-geniş veya yuvarlak-geniş (e ~ ö / a ~ o) ünlülerin (ايله eyleye T60^a/2 ~ ائيله öyleye T23^a/5, انلار T14^a/4 ~ اونلار T133^b/8 örneklerindeki gibi) tercih edilmesi; söz başında “t ~ d” kullanımının (طغرسه T145^a/6 ~ دغرسه T145^b/7 örneklerinde olduğu gibi) birlikte tercih edilmesi; M nüshasında son seste kırh (قرخ M21^b/6 ~ قرق kırk M21^b/11 örneğindeki gibi) k > ħ değişimine rastlanması geçiş dönemi eserlerindeki ikili kullanımların birer göstergesidir.

1. YAZIM ÖZELLİKLERİ

Mu'īnū'l-Ḳassāmīn'in yazım özelliklerini tespit ettiğimiz nüshalarından Topkapı Sarayı Müzesi nüshası (T nüshası) yer yer harekeli olmakla beraber harekesiz talikle; Milli Kütüphane nüshası ise (M nüshası) okunaklı, harekeli güzel nesih bir hatla yazılmıştır. Her iki nüsha da imlâ bakımından kendine has birtakım özellikler arz etmektedir.

Eserde ünlülerin ve ünsüzlerin yazımıyla alakalı tespit edilen bazı hususlar ise şu şekildedir:

1.1. Ünlülerin Yazımı

Türkçenin Arap alfabesiyle yazılmaya başlanmasıyla birlikte ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de imlâ sorunudur. Bu dönemin eserlerine imlâ açısından bakıldığında, Uygur ve Arap-Fars imlâsı olmak üzere iki ayrı yazı geleneğinin etkileri görülmektedir (Köktekin, 2008: 59). Bu iki yazı geleneğinin Mu'īnū'l-Ḳassāmīn'de bir arada kullanılması eserde düzenli bir imlânın oluşmamasına sebep olmuştur. Özellikle Türkçe kelimelerin ünlülerinin yazımında imlâ tutarsızlığı dikkati çekmektedir. Arapça ve Farsça kelimelerde ise çoğunlukla esas biçimlerine uygun olarak yazılmasına rağmen bazen ünlüleri karşılamak için sesler harflerle gösterilmek yerine üstün ya da esre dik çekilerek gösterilmiştir.

Eserde Uygur yazı geleneğinin devamı olarak "ünlülerin yer yer gösterilmesi (بولوكي bölügi T40^b/5, اوتوری ötüri T4^a/3) ve eklerin ayrı yazılmaması gereken yerlerde bazen ayrı yazılması (تصحیح دن T50^b/8, درت dört T50^b/8, تاشیھدن M67^a/9)" gibi yazım özellikleri de dikkati çekmektedir. Ayrıca Arapça sözcüklerin yoğun olarak geçtiği metinde sadece Arapça kelimelerde değil aynı zamanda Türkçe kelimelerde de Arap yazısında olduğu gibi hareketlerin kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi incelemeye esas alınan nüshalardan Milli Kütüphane nüshasında, harekeli olmasına rağmen, yer yer hareke ihmal edilmiş; Topkapı Sarayı Müzesi nüshasında ise, harekesiz olmasına rağmen, yer yer hareke kullanılmıştır. Bu sebeple ünlüler, T nüshasında eğer hareke kullanılmışsa bu hareketler dikkate alınarak okunmuş; hareketlerin kullanılmadığı yerlerde ise (özellikle "-In, -II" yapım ekleri, "ile, için" edatları ve "-i-di, -i-miş, -i-se" birleşik zaman çekimleri ve ek eylemler -eğer bitişik yazılmışsa-) M nüshasındaki hareketler dikkate alınarak okunmuştur. Bu sayede ünlülerin okunmasında bir birlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Metinde geçen Türkçe kelimelerde ünlüler şu şekilde gösterilmektedir:

1.1.1. "a" Ünlüsünün Yazımı

- Başta

"a" ünlüsü ön seste elif ile (ا), medli elif ile (آ), ya da elif üzeri üstünle (أ) gösterilmiştir: انك anuñ T1^b/7, انوك anuñ T50^a/2, اڭالار añalar T2^a/9, آندە anda T139^b/4, آيدرز ايدراز T18^b/3, اردنجه در T5^a/10, انجلين ancılاین T29^b/5, اناسی anası T31^a/2, آتا ata T35^b/5

"a" ünlüsünün başta hem üstünle yazılıp hem de medli elifle gösterildiği örneklerle de raslanmaktadır: اناسینی anasını (آینی) T32^a/4, آرة ara (آه) T32^a/9

- İç seste

"a" ünlüsü iç seste üstünle (أ), elifle (ا), elif üzeri üstünle (آ), güzel he ile (ه), ya da işaretsiz olarak gösterilmiştir. قالان T7^a/10, اولیجاق olıcaq T39^b/1, اورماقدور T63^b/2, آیده aydaruz T41^b/4, قارındaşدور T12^b/1, اولنلار olanlar T7^a/10, قچان kaçan T8^a/8, قچن kaçan T8^b/2, سنده اورته سنده T38^b/7, اورتا سنده T38^b/7, آراسنده T63^b/10, آراسنده T140^b/1, ور var T61^a/10, وُرُزُ vuravuz T22^a/1, اولمسی olması T10^a/1, قلسه kalsa T10^a/8, اولانıla T20^a/10,

"a" ünlüsü iç seste bazen de "med"¹ ile gösterilmiştir: اولشیقلىقدور (ايشیقلىق) T37^a/1, اولن olan (اين) T34^b/2, اولنلار olanلار (اينلار) T7^a/10

- Sonda

"a" ünlüsü sonda elifle (ا), güzel he üzeri üstünle (آ), ya da güzel he ile (ه) gösterilmiştir: آنه ana T6^a/10, ساña T88^a/4, اولنلار olanلار T6^b/3, آهه aña T52^a/11, بوئا buña T8^a/10, بوئه buña T29^b/2, اولسه olsa T8^b/3, دنلمیا T26^b/8

¹ Bilgisayar formatları el vermediği için "med"li yazılan örneklerde standart biçimde belirtilmiştir (Ayrıntı için bk. yazmalar).

Yukarıda belirtilen örnekler dışında “a” ünlüsü başta, iç seste ve sonda üstünün dik çekilmesiyle de gösterilmiştir: بَكَّة baña T3^b/11, قُلْنَ қалан T75^a/11, أَنِيَه anaya T77^b/10, وَرَدَر vardır T29^b/1, اَتَا ата T31^a/10, اُولُسُن ulaşан T121^a/7, يَلُونُوز yalunūz T126^b/9, اُولَمَدَنْ olmadan T94^b/5

1.1.2. “e” Ünlüsünün Yazımı

- Başta

“e” ünlüsü ön seste elif ile (l) veya elif üzeri üstünle (İ) gösterilmiştir: افنديسدير egerçi T11^{a/2}, efendisidir T36^{b/11}, افسكُ eksük T70^{b/3}, ايلع eyleyeler T37^{b/5}, ابهه ebeler T31^{a/11}, ايلدغى eyleduğu T4^{a/1}

- İç seste

“e” ünlüsü iç seste üstünle (ـَ), elifle (ل) , güzel he ile (ه), güzel he üzeri üstünle (هَ), ya da işaretli olarak gösterilmiştir: دِيلَيْبُ dileyüp T10^b/2, كَرَك gerek T32^a/7, اِيْده وز édevüz T57^a/10, وَرَمَزُ vérmez T26^b/9, وَر وز vérevüz T20^b/2, اَتَمَكله étmeg-ile T38^b/3, وَرُوزُ vérevüz T22^a/1, ذَكَرْنُنْ zekерinden T134^b/6, اُتْلِيْه öyleye T19^a/7, اُتْلِيْه öyleye T144^b/8, اَبْه لُر ebeler T31^a/11, اَبْلَرْك ebelerün T65^a/1, اَتَمَسُون étmesün T40^a/2

- Sonda

“e” ünlüsü sonda elifle (ل), elif üzeri üstünle (إ), güzel he üzeri üstünle (ة), ya da güzel he ile (ه) gösterilmiştir: اَيْلَةً öyle T6^a/4, شَمْدِيَا şimdiye T41^a/1, اَوْزْرَنَه üzerine T8^b/8, دَنْلَمِيَا dénilmeye T33^b/11, كَبْرَسَه giderse T15^a/1, اَرَه ere T78^b/3, كَرْمِيَا girmeye T30^b/9, نَسْنَه nesne T98^b/1, كَرَه gire T30^b/10, اَيْلِيَا öyleye T144^b/8

1.1.3. “ı/i” Ünlülerinin Yazımı

- Başta

“ı, i” ünlüleri ön seste elif ile (ا), esreli elif ile (إ), elif ve ye ile (ي), elif ve esreli ye ile (إي) gösterilmiştir:
 اكيه ikiye T23^a/11, اندورر éndürür T122^a/5, ايراق irak T32^a/7, ايجوندن içündür T42^b/7, ايشير işehir T54^b/7, اشمكندر
 iletmeğdür T42^b/4, ائندي éndi T108^b/11, ايكى iki T20^b/5

- İç seste

“ı, i” ünlüleri iç seste esre ile (اِ, ye ile (ي) , esre ve ye ile (ي), nadiren dik esre² ile, bazen de işaretsiz olarak gösterilmiştir: ايكين T60^a/5, ورمكدر T19^a/1, بريسى T8^a/9, اُولَيْقَلْدُر ulaşıklıkdur T37^a/1, وِرْلَه T8^b/2, وِرْلِنُك verilenün T96^a/11, قَلَر kılar T19^a/1, اَرِين erin T48^a/7

- Sonda

“ı, i” ünlüleri sonda esre ile (ء), ye ile (ي/ى), esreli ye ile (ي/ى), esresiz güzel he ile (ه), nadiren dik esreli ye ile bazen de işaretsiz olarak gösterilmiştir: ايلدى eyleduğı T4^a/1, يكرى yigirmi T40^b/1, كبى gibi T6^a/11, ايكى iki T20^b/5, دحى dahı T7^a/3, اولدوغ T27^b/5, اكرچه egerçi T11^a/2, اولدوغ T28^b/7, ديدى dēdi T14^a/9, فرقى farqı T140^b/2, الانى olanı T34^b/2, اوتۇرى ötüri T138^a/2, آلتı T42^a/5, ولدى veledi T103^a/6, قنقى kankı T105^a/4, مجموع mecmu‘ı T113^b/1, كبى gibi T127^b/7, مابلغ mā-belağı T20^a/5, راس re’si T20^b/3

Yukarıda belirtilen örnekler dışında “i/i” ünlüsü nadiren dik esre ile de gösterilmiştir: غَيْرِيْنَ (غَيْرِيْ) gayırdan T91^a/3, اَوَّلُنْ (اَوَّلُنْ) olamı T32^a/7, عَوْرَتِيْ (عَوْرَتِيْ) ‘avreti T154^b/2, نِصْفِ (نِصْفِ) nısıfı T16^a/1

1.1.4. “o/ö/u/ü” Ünlülerinin Yazımı

- Başta

“o, ö, u, ü” ünlüleri başta ötreli elif ile (ا), elif ve vav ile (و), ötreli elif ve vav ile (اُ) gösterilmiştir: اولسون
olsun T1^b/8, اورمقر urmaqdır T61^a/4, اولسه T8^b/3, اوزره T63^a/5, اوغول T9^b/11, ائگدن T91^b/8, ائيليه
öyleye T19^a/7, اولسي ölüsi T148^a/8, اويليه öyleye T151^b/10

- İç seste

“o, ö, u, ü” ünlüleri iç seste vav ile (و), ötreli vav ile (ۆ), ötre ile (ُ), nadiren de işaretsiz olarak gösterilmiştir: ايجون için T2^b/11, يقدر yokdur T33^b/11, اولئُر olunur T48^a/2, دكلر degüldür T36^a/11, طورمسی türması T6^a/11, دكدؤن degdüğün T63^a/2, سوچ suç T8^a/6, اتدوك étdük T64^a/10, دؤرتدؤر dörtür T9^a/11, كيمؤن kimüñ T83^a/2, يئؤر yokdur T6^a/7, المئى سؤزن almaksuzın T85^a/5, بولوشه buluşa T10^b/10, توكؤز T96^a/11, كئؤدؤن kendüden T19^a/1.

² Bilgisayar formatları el vermediği için “dik esreler” اَوَّلَى (olani) örneğinde olduğu gibi standart biçimde belirtilmiştir (Ayrıntı için bk. yazmalar).

اندورر éndürür T122^a/5, گورلم görelüm T143^a/4, شول şol T150^a/10

- Sonda

“o, ö” ünlüleri sonda bulunmamaktadır. “u, ü” ünlüleri ise vav ile (و) ve ötreli vav ile (ؤ), gösterilmiştir: يُقْرُو yukaru T19^a/1, كرو girü T126^a/4, كندو kendü T20^b/9, أَيْرُو ayru T124^b/4, ديو déyü T27^a/2

1.1.5. Kapalı e (é) Ünlüsünün Yazımı

Tarihî Türkiye Türkçesi metinlerindeki Türkçe kelimelerin ilk hecesinde bulunan “-i/-é” seslerinin yazılışı çeşitlilikler arz etmektedir.

Türkolojinin önemli sorunlarından biri olan tarihi ve modern dillerde “kapalı e (é)” konusu, yerli ve yabancı bilim adamları tarafından ele alınmıştır. Thomsen, Neméth, K. Grönbech, Poppe, Räsänen gibi bilim adamları bu sesi bir fonem olarak kabul etmelerine karşılık, Radloff, Arat vb. bilim adamları bu görüşe karşı çıkmış ve é > e (> i) gelişimini kabul etmişlerdir (Eker, 2009: 237). “é Orta ve Doğu Anadolu Türkçesinde, Azericede, Özbekçede ve Doğu Türkçesinde çoktan başlı başına bir ünlük (phonem) olarak muhafaza edilmiş olan En Eski Türkçedeki kapalı kök hece é’yi gösterir (Grönbech, 2011: 16).” Türk dilinde “kapalı e” olarak adlandırılan bu sesin, dönem metinlerinde “ى (ye)” ile gösterilmesi neticesinde Latin alfabesine aktarımında sürekli tartışma konusu olmuştur. Türkologlar çoğunlukla, bugün Türkiye Türkçesinde “e” ile söylenip de Eski Anadolu Türkçesinde ve Eski Osmanlıcada “ى (ye)” ile işaretlenmiş köklerde bir “é (kapalı e)” görme eğilimindedirler (Yılmaz Ceylan, 1991: 151-165).

Nevāyī’nin *Muhākemetü’l-Lugateyn* adlı eserinde Arapça “y” (ى) harfinin Türkçe metinler üzerinde değerlendirilmesi yapıldığında bu harfin /é, i, ī/ ünlülerini gösterdiğini dile getiren Sema Barutçu Özönder (2011: 28), “y” (ى) harfinin genel Türkçe açık e; /e/’ye giden kelimelerdeki /e/’nin /i/ ünlüsüne geliştiğini göstermekten başka, Ana Türkçenin aslı ünlü fonemi olup olmadığı hâlâ tartışmalı olan kapalı e; /é/’nin, verdiği örneklerde her zaman “y” (ى) ünlü harfi ile yazmakla birlikte, ünlülerin niteliklerine dayalı açıklamalarından mevcut olduğunu, daha doğrusu, bu ünlülerin, en azından ağızlarda hâlâ telâffuz edildiğini söylemektedir (Barutçu Özönder, 2011: 28-29). Bu bağlamda metnimizin yazım özellikleri dikkate alındığında bugün standart Türkiye Türkçesinde önemli bir tartışma konusu olan “kapalı e”nin imlâsı konusunda “i” yerine “é” tercih edilmiştir. Fakat eserdeki imlâdan “é” konusunda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.

- Başta

Söz başında “kapalı e ” elif ve ye ile (ا, ى), elif ile (ا), elif ve esre ile (ا, ب), ya da elif ve esreli ye ile (ا, ي) gösterilmiştir: ايدب édüp T2^a/7, اتسهw étsevüz T72^a/1, اتمكذُر étmekdür T47^a/2, اريشور érişür T145^a/11, ايدو édevüz T57^a/10, ايدرین éderin T3^a/11, اندورر éndürür T122^a/5, اندي éndi T108^b/11

- İç seste

İç seste “kapalı e” ye ile (ى), esre ile (ب), ya da esreli ye ile (ي) gösterilmiştir: دير dér T2^b/10, ير yér T9^b/5, ورلة vérule T6^b/3, ويررر vérirür T21^a/3, وردك vérdük T22^a/3

Kapalı e (é) bazen de herhangi bir işaret kullanılmadan gösterilmiştir: بش béş T41^a/7, يدرمز yédürmez T31^a/5, يتشدي yétişdi T154^a/3, يديه yédiye T48^a/3

Metnimizde “kapalı e (é)” sesinin üstünle (َ) gösterildiği örneklere de rastlanmaktadır: يَية yéye T155^b/6, بَشة béşe T132^b/8, يَگر yégregi T47^a/10, ورلور vérilür T148^a/1

1.2. Ünsüzlerin Yazımı

Mu‘īnū’l-Ḳassāmīn’de Türkçe kelimelerin ünsüzlerinin yazımı çoğunlukla tutarlı bir durum arz eder: s (س) ~ ş (ص), t (ت) ~ ṭ (ط) yazımında bir karışıklık görülmez.

Buna karşın ek almış kelimelerin ve bazı yabancı kelimelerin yazımında ikili biçimlerle karşılaşmaktadır. Özellikle Türkçe kelimelerdeki “b-p, c-ç, d-t” ünsüzlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

1.2.1. “ç” Ünsüzünün Yazımı

Metnimizde “ç” ünsüzünün yazımı düzensizlik arz etmektedir. Bazen “çim (چ) ile, bazen de “cim (ج)” ile yazılmasına karşın bu durum herhangi bir anlam karışıklığına yol açmamaktadır. T nüshasında çoğunlukla “çim”

işareti tercih edilmesine karşın M'de “cim” işaretinin tercih edildiği görülmektedir.

Özellikle bazı kelimelerin yazımında her iki işaret de tercih edilirken kimi sözcükler standart olarak belirli işaretle (ya cim ya çim) yazılmıştır:

şuç T8^a/6 ~ صوُح suç M7^b/3, وچ üç T23^a/9 ~ اوچ üç T40^b/3

Bu ikilik az da olsa Farsça kelimelerde de kendini göstermektedir:

هیچ بر hıçbir T18^a/7 ~ هیچ بر hıçbir T43^a/9

چون çün T123^b/6 ~ ولدغیچون olduğı-çun T129^b/5

Metnimizde az da olsa “ç” sesinin “cim” ile gösterildiği örnekler de mevcuttur:

بورجاری borçları T5^b/8, کلجله kılıç-ıla T9^b/11, چفت چفت çift çift M46^a/10

Metnimizde “sade, saf, net, açık” anlamlarında kullanılan “چقچه çık+ça T13^a/3” örneğinde ise “cim” ve “çim” işaretlerinin aynı sözcük içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca Arapça “vech” kelimesinin M'de bir yerde “çim” ile yazıldığı da görülmektedir: وچه vech T65^b/10 ~ وچه vech M63^b/1

Yine M nüshasında “üç” kelimesi herhangi bir ek aldığında çoğunlukla “çim” ile ek almadığında ise “cim” ile yazılmaktadır: اوچله üç-ile M48^b/9 ~ اوچه üç M48^b/9 ~ اوچ üç M48^b/9

Bu ikiliklere rağmen metnimizde “ç” sesi yaygın bir şekilde “çim” ile gösterilmiştir: اکرچه egerçi T11^a/2, نیچون n'ičün T4^b/8, ایچون içün T2^b/11, چونکه çünkü T4^a/8, نیچه niçe T87^b/9, گەدوگنه geçdüğine T139^b/6, kaçان kaçan T140^b/11, چکسه çıkşa T140^b/11, گەچه geççe T148^a/9, چفت چفت çift çift T48^b/10, چقاردی çıkardı T7^b/9, چوقلور çoqalur T76^a/11, چرینک çeriniün T10^b/7, کیچی kiçisi T40^b/1, گەدیدی geçdi T43^a/2

1.2.2. “p” Ünsüzünün Yazımı

“p” ünsüzü hem “be (ب)” ile hem de “pe (پ)” ile yazılmaktadır. Sözcük köklerinde “pe (پ)” işareti korunurken eklerde çoğunlukla “be (ب)” işareti tercih edilmiştir: دپلمک depelemek T9^b/11, طپراق topraq T5^a/7, پادشاهک pādīshāhuñ T10^b/8, پیغمبر peygamber T4^b/5, قلمیوب qalmayup T2^a/8, دایلب dileyüp T10^b/2, الپ alup T12^b/11, قلیپ kılip T38^a/5, یمییپ yémeyüp T156^a/5

Özellikle /-Up/ ~ /-(y)Up/ ~ /-(y)Up+dUr/ ek biçimleriyle karşımıza çıkan “p” ünsüzü T nüshasında çoğunlukla “be (ب)” ile yazılmasına rağmen eklerde “pe (پ)” ile yazılmış biçimleri de görülmektedir: کسب ایدپ kesb édüp T37^b/11, الوپ olup T26^a/5, اورپ urup T90^a/3, اورپ urup T57^a/5, الکی iki olup T26^a/5, داخولپ dāḫil olup T75^b/10, ذکر الپr zıkr olupdur T44^a/5, ایلب eyleyüp T104^a/3

Ayrıca “bu durumda, bundan böyle, öyle ise” anlamlarında sıklıkla kullanılan Farsça “pes” ifadesi metnimizde çoğunlukla “pe” ile yazılırken T nüshasında sadece bir kez “be” ile yazılmıştır: پس pes T136^a/11 ~ پس pes T37^a/7

1.2.3. Üç noktalı “kef”in (ك / g ~ ñ) Kullanımı

Metnimizde kef (ك) harfinin “g” ya da “ñ” okunacağını göstermek üzere T nüshasında kimi yerde üzerine üç nokta konulurken “ñ” okunan bazı kelimelerde ise kef (ك) in üzerine üç nokta konulmamıştır: انوچون anuñ-içun T3^b/1, ائدین öñdin T91^b/10, ویرك vérüñ T6^a/9, ساña saña T88^a/4, آئا aña T8^b/11, صوئرا soñra T155^b/10, بئلرئ bunlaruñ T82^b/2, کیمو kimüñ T83^a/2, رابعك rābi-üñ T128^b/7, ویرك vérüñ T6^b/7, ربك rub-üñ T11^a/10, سدسك südüñ T11^b/8

“g/k” ünsüzü çoğunlukla kef (ك) ile yazılmasına rağmen az da olsa üç noktalı kef ile (ڭ) yazılmıştır: دگلدر degüldür T33^b/9, اتمگله étmeg-ile T113^a/6, اکئور eklenür T39^a/7, بویکی büyügi T40^b/1, ایلدک eyledük T78^b/8, کلدیکی geldigi T9^a/10, افندیلک efendilik T37^b/2, گوردک görüldük T19^a/9

Ayrıca metnimizde aşağıda örneği görüldüğü üzere aynı kelime içerisinde “ñ (nazal ne)” hem kef ile (ك) hem de üç noktalı kef ile (ڭ) yazılmıştır: بیک لئک biñlinüñ T75^a/1

Üç noktalı kef’in (ڭ), muhtemelen yazım yanlışından kaynaklanarak, “g” sesini karşıladığı da görülmektedir: اولمدگی T28^a/6

1.2.4. Dal / Zel (/) Kullanımı

Mu‘īnü’l-Kassāmīn’de Arapça, Farsça kelimelerde “dal” (د) ve “zel” (ذ) kullanımı sonraki dönemlerde

Türkçede “d” ile telaffuz olunan birkaç kelimedede farklı biçimlerde kullanılmaktadır.

Bu kelimeler T nüshasında “dal” (د) ile M nüshasında “zel” (ذ) ile karşımıza çıkmaktadır:

پادشاه pādīshāh T10^b/9 ~ پادشاه pāzīshāh M10^a/1
 ویاخود veyāḥūd T2^b/3 ~ ویاخوذ veyāḥūz M2^a/12
 خود ḥōd T76^a/1 ~ خوذ ḥōz M71^a/1
 یاخود yāḥūd T28^a/1 ~ یاخوذ yāḥūz M25^b/5
 اُستاددُن üstāddan T156^b/3 ~ اُستاذدُن üstāzdan M145^a/11

1.2.5. “s” Ünsüzünün Yazımı

Metnimizde çoğunlukla ön sesteki ince sıradan “s”ler “sin”le, kalın sıradan olanlar ise “sad”la yazılmıştır. Sözcüklere getirilen ekler ise istisnasız “sin”le yazılmıştır. Sadece M nüshasında “سَقَلْ saqāl M127^a/10” sözcüğünde kalın sıradan ünlüde “sin”in kullanıldığı görülmektedir:

صكره şoñra T13^a/11 طغورسه ṭoğursa T145^b/11
 طورسون ṭursun T150^b/4 ساتون şatun T38^b/6
 سوز söz T145^b/9 سوچ suç T8^a/6
 سکز sekiz T57^a/6 سا saña T99^a/7

Aşağıdaki örnekte ise yine “سَقَلْ saqāl” kelimesinin T ve M nüshalarında farklı yazılışları görülmektedir: صقالی şaḳālī T134^b/9 ~ سَقَلْ saqāl M127^a/10

1.2.6. “t” Ünsüzünün Yazımı

Mu‘inü’l-Kassāmīn’de kalın sıradan Türkçe kelimelerde ön sesteki “t”ler istisnasız “tı (ط)” ile yazılmıştır: طورردی ṭururdi T29^b/5, طغورسه ṭoğursa T145^b/11, طغوز ṭoğuz T96^a/11, طوتر ṭutar T56^a/5, طپراق ṭopraq T5^a/7, طار ṭar T47^a/4

1.2.7. Yuvarlak “te”nin (□) Yazımı

Eserde “yuvarlak te”lerin üstündeki noktalar konulmuştur. Metinde bu anlamda bir tutarlılık vardır: قرابت qurāb T126^b/4, قوۋة kuvvet-i qarābet T126^b/4, عدة ʿiddeti T139^b/6, مدة حملدن müddet-i ḥamliden T139^b/11, حَيَوةَ إِنْسَانٍ ḥayʿat-ı insān M34^b/13

1.2.8. Harekelerin Kullanımı

Metnimizde harekelerin kullanımında farklı bir özellik dikkati çekmektedir. Arapça ve Farsça kelimelerde uzunluk işareti olarak kullanılan üstün ve esrenin dik³ biçimleri Türkçe kelimelerde veya yabancı kökenli kelimelere getirilen Türkçe eklerde “a” ünlüsünü başta, iç seste ve sonda, “ı, i” ünlülerini ise iç seste ve sonda karşılamak için sık sık kullanılmıştır: باña T3^b/11, قَالَن kалан T75^a/11, أَنِيه anaya T77^b/10, وَرَدَر vardur T29^b/1, اُتا ata T31^a/10, اُولُشَن ulaşan T121^a/7, يَلُونُZ yaluñuz T126^b/9, اُولْمَدَن olmadan T94^b/5, اَاña T82^b/6, اُولَن olanı T28^b/7, عَوْرَتِي ʿavreti T154^b/2, نِصْفِ nışfı T16^a/1, دِيلْيُP dileyüp, نِصْفِ nışfı T16^a/1, عَوْرَتِي ʿavreti T50^a/8

Arapça ve Farsça kelimelerde uzun harfler çoğunlukla işaretlerle gösterilmesine rağmen bazen üstün ve esrenin dik çekilmesiyle de gösterilmiştir. Bu tür kullanımlarda eğer harf yazılmamış sadece üstün ve esre dik çekilerek harf karşılanmışsa transkripsiyonda işaretler uzun olarak gösterilmemiştir⁴: صَلَوة şalāt T3^b/4, اِختِصَار ıḥtişār-ı T151^a/7, مَابَقِي mā-baḳī T88^b/1, يَخُود yāḥūd T138^b/10, رَدِي reddī T77^a/11, فَرِيْقَيْن ferīḳayn T2^b/11

Ayrıca metnimizde aynı ünlülerin peş peşe geldiği bazı kelimelerde ya da yuvarlak-dar (ü) ünlüyü karşılamak için “sükun”, düz-geniş (a) ünlüyü karşılamak için de “med” kullanılmıştır: اَرْكُ erūn T150^b/8, مَنَعَة meneʿa T42^a/11, اُولُشَة ulaşa T129^a/8

1.2.8.1. Şeddenin Kullanılışı

Eserde şeddenin yazımı düzensizdir. Arapça kelimelerin sonunda yer alan ikiz ünsüzleri göstermek üzere

³ Bilgisayar formatları el vermediği için dik çekilen esreler اُولَن (olanı) örneğinde olduğu gibi standart biçimde belirtilmiştir (Ayrıntı için bk. yazmalar).

⁴ يَخُود yāḥūd T138^b/10 örneğinde görüldüğü gibi okunmuş, yaygın kullanımı يَخُود yāḥūd biçiminde okunmamıştır.

yer yer kullanılmasına rağmen kullanılmadığı yerler de görülmektedir. Yalnızca söz sonundaki ikiz ünsüzler için değil iç sesteki ikiz ünsüzleri göstermek için de kullanılmıştır: رَدَدَنْ reddden T8^a/1, مُسْتَحَقَّ müstahıkkı T11^b/6, حَالْلَرِي ḥālleri T15^a/7, حَقَّı ḥaqqı T16^a/1, مُمْسَس mü'mennes T30^b/10, اَئِمَّةُ لَر e'immeler T50^a/1, عَمِّي لَرک ammilerüñ T66^b/11, كَلَّى külli T72^a/4, رَدَّ redd T76^a/8, مَزْكَرْلَكْده müzekkerligde T123^b/10, كَرَّة kerre T62^b/10, اَصْلَلَرِي aşilları T104^b/11, عَدَّة ʿiddeti T139^b/6, اَوَّل evvel T140^b/11, مُمُرْتَدَّ mürtedd T154^a/11, شَكْلَه şekk-ile T156^a/7

Metnimizin özellikle T nüshasında rastladığımız ilginç bir durum ise Türkçe kelimelerin ikiz seslerinin de şeddeli yazılmasıdır. Bu durumu Arap-Fars yazı geleneğinin bir etkisi kabul etmek doğru olacaktır: اسْلَرِي در issileridür T7^b/11, اَوَّلَرِي در ogullarıdır T100^a/1, اَللَرِنْدَه ellerinde T108^b/5, اَللِي elli T74^b/3, قُلْلَرْدَنْ kullardan T3^b/4

Arapça sözcüklerin sonunda ikiz ünsüz bulunduğu hâlde aynı harfle başlayan Türkçe bir ek aldığında hem ünsüzü yazıp hem de üzerine şedde konulduğu da görülmektedir: خَالْلَرِنْدَه ḥāllerine T134^a/1, بَاب رَدَّده bāb-ı redde T93^b/9, رَدَدَنْ reddden T8^a/1, اَصْلَلَرِي aşilları T104^b/11

1.2.8.2. Hemzenin Kullanılışı

Mu'īnū'l-Qassāmīn'de hemzenin yazımı farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Metnimizde yükleme hâli eki “ye (ی)” ve “esre (ـِ)”nin yanında hemze (◌ْ) ile de gösterilmiştir. Hemze, kelime eğer “he (ه)” ile bitmişse bu harfin üzerine konmuştur: يَدِي yedīyi T64^b/1, تَرَكْه terekei T67^a/10, مَبَايْنَه mübāyenei T52^b/10, يَیْ yigirmīyi T52^a/6, مَسْئَلَه mes'eleyi T75^a/8, اِکْی ikiyi T132^b/8, مَابَقِ mā-baqqi T81^a/1

Sadece yükleme hâli eki için değil aynı zamanda yönelme hâli eki (e/a) ve “ile edatı veya vasıta hâli” yazılırken de “y”nin kürsü olarak kullanımına rastlanmaktadır: شَيْ şeye T76^b/1; دَدَه dedeyle T90^b/6, سَبَبِيه sebebiyle T10^a/1

Arapça kelimelerde iç seste yer alan hemzeler bazen “y”ye dönüşmüştür:

زَايِل zā'il > زَايِل zāyil T55^a/1, طَائِفَه ṭā'ife > طَايِفَه ṭāyife T55^a/5

قَائِل qā'il > قَايِل qāyil T98^a/2, جَائِزْدَر cā'izdür > جَايِزْدَر cāyizdür T156^a/4

سَايِرِنُؤُن sā'irinüñ > سَايِرِنُؤُن sāyirinüñ T128^b/9

Hemzeye kürsülük eden “elif, ye ve vav”ın çoğu yerde yazıldığı görülmektedir: رَأْس re'si T20^b/3, مُمْسَس mü'mennes T30^b/10, سُؤَال şu'āl T98^a/11, طَائِفَه نَك ṭā'ifenüñ T55^b/4, مَلَايَكَه melā'ikeden T3^b/4, رُؤُس rü'üs T23^b/1, اَئِمَّةُ لَر e'immeler T50^a/1

Metnimizde ayrıca “mes'eale” kelimesinde hemzenin kürsüsüz yazıldığı da görülmektedir: مَسْئَلَه mes'eale T49^b/8

1.2.8.3. Tenvinin Kullanılışı

Mu'īnū'l-Qassāmīn'de Türkçe kelimelerde tenvin kullanımına rastlanılmazken Arapça kelimelerde yer yer kullanıldığı görülmektedir: رَجُلٌ عَدْلٌ reculün 'adlün T3^a/7, عَصَبَتٌ 'aşabetün T37^b/3, حُكْمًا hükmen T102^b/11, ظَاهِرًا zāhiren T149^a/2, حَقِيقَتٌ ḥaqqīqaten T10^b/1, مُطْلَقًا mutlaqan T42^b/1, دَفْعَةً def'aten T50^b/3

1.3. Bitişik / Ayrı Yazım

Mu'īnū'l-Qassāmīn'de bazı ek ve edatlar, bitişik/ayrı yazım itibarıyla tutarsızdır. Çoğu zaman ayrı yazılmasına rağmen bitişik yazılan ek ve edatlar da görülmektedir.

Özellikle /+dUr/ bildirme ekinin kullanımında bir birlik sağlanmamıştır. Çoğunlukla ayrı yazılmasına rağmen birleşik yazılan örneklerine de rastlanmaktadır:

عَلَمْدَنْ ʿalemndenür T3^a/7

وَاَجْبِدِر vācibdür T4^a/5

كَأَوِي kavīdür T7^a/6

اِيْكِدُر ikidür T21^b/2

عَصَبَه سِي ʿaşabesidür T7^b/5

يَقْدُر yokdur T37^b/3

اِسْلَرِي issileriür T7^b/11

سَابِيتْدُر sābitdür T6^a/4

اِرَنْلَرْدَنْ erenlerdenür T12^a/5

اَوْرَتْلَرْدَنْ avretlerdendür T12^a/11

Bu ekin aksine sadece “bil-gil” ifadesinde geçen /-gil/ kuvvetlendirme ekinin ise bütün kullanımlarında birleşik yazıldığı görülmektedir: بِلْ bil-gil T28^a/10, T128^b/11

Çoğu zaman birleşik yazıldığı hâlde yer yer ayrı yazılmış olan “ile”, “içün” edatları ve “i-” fiilinin

yazımında da bir birlik sağlanmadığı görülmektedir⁵: بونكچون, T9^a/1, olmağ-ıçun T5^a/8, انكچن anuñ-ıçun T5^a/8, اولدوغ بونكچون, T98^b/8, اولدوغ-ıçun T10^b/8, انسان ايچون insān içün T5^a/1, قرايت ايچون qarābet için T28^b/7, اولدوغ اولدوغ, T39^b/8, بريسى ايچون birisi için T143^a/2, در, اجلچون در T70^b/10, بريسچون T143^a/6; جوارجله cevārih-ile T3^b/2, وچله vech-ile T77^b/11, قرداشله qarındaş-ıla T15^b/3, نصفله nışf-ıla T78^a/5, طپراق topraq ile T5^a/7, دده dede ile T84^a/8, اول evvel ile T93^a/11, بر bir ile T52^b/4; ديمك idem idem idi T47^a/11, اوج اوچ idi T57^a/7, اورتسندە ortasında idi T58^b/8, اولمشدي olmış-ıdı T58^a/11, وار-ıdı var-ıdı T20^a/9, اوردۇكدي urduñ-ıdı T65^a/10, ردي reddī-y-imış T77^b/10, اولدى oldı-y-ısa T72^b/2

Çoğunlukla ayrı yazılan “**dağı**” edatı sadece birkaç yerde bitişik yazılmıştır: اولدخي ol-dağı T38^a/8, انانوكدخي ananuñ-dağı T57^a/8

Metnimizde üç yerde geçen “dur-ur” fiili ise hepsinde ayrı yazılmıştır: ك ب دررلر gibi-dururlar T18^b/5, مَّحْد دُرُرُلر müttehîd-dururlar T127^b/6, مَّحْد دُرُرُلر müttehîd-dururlar T127^b/7

Metnimizde otuz beş yerde geçen “**ne degdügin**” ifadesi ise sadece dört kez (T23^b/8, T59^b/5, T84^a/1, T90^a/2) bitişik yazılmıştır: **ne-degdügin** T23^b/8 ~ **نه دكدون** ne degdügin T23^b/8

Metnimizde yirmi bir yerde geçen **“ne kadar”** ifadesi çoğunlukla birleşik yazılmışken sadece bir yerde (T34^{b/5}) ayrı yazılmıştır: **نه قدر** ne kadar T34^{b/5} ~ **نقدر** ne-kadar T34^{b/4}

Her iki nüshada soru eki/edatının yazımında da birlik olmadığı görülmektedir:

cinsān mī T81^a/9
cins mī T78^a/1
yoḡ mī M17^a/8
cinsān mī M72^b/3

cinsān mī T81^a/9
cins mī T78^a/1
yoḡ mī M72^b/1
cinsān mī M78^b/11

Metnimizde oldukça yoğun bir şekilde geçen “**şoñra**” kelimesi çoğunlukla ayrı yazılmasına karşın sadece yedi yerde (T81^b/4, T94^b/2, T105^a/10, T124^b/8, T150^a/11, T122^a/1, T153^a/10) birleşik yazılmıştır. Öyle ki aynı sözcükten sonra gelmesine rağmen hem birleşik hem de ayrı yazıldığı örneklerle rastlanmaktadır. M nüshasında ise T’ye oranla daha çok birleşik yazımın tercih edildiği görülmektedir:

andan-*soñra* T81^b/4 ~ آندن صکره andan *soñra* T5^b/10 اندنصکره

olduğdan-sonra T153^a/10 ~ 152^a/9

Metnimizde rakamlar çoğunlukla ayrı yazılmasına rağmen az da olsa birleşik yazıldığı görülmektedir: $\text{üç-yüz T63}^{a/2}$, $\text{iki yüz T145}^{a/3}$ اويوز

İsim işletim eklerinin yazımında her iki nüshada da bir birliğin sağlanmadığı görülmektedir: نَرْجِدَ derecede T31^a/2, درجہ ده derecede T31^a/1, درت dörtde T50^b/8, سندہ اورتہ ortasında T54^a/10, مسئلہ سی mes'elesi T82^b/5, زوجہ سی نی T30^a/7, اؤزئىنىڭ ortasında M51^b/12, دُرئدہ dörtde M48^a/12, تَرَکە نك terekenüñ M67^b/6, تاشيھدن M67^a/9 تصحيح دن

“Ki” ve “kim” bağlama edatının ayrı yazılması gereken çoğu yerde ayrı yazıldığı görülürken bitişik yazıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Hatta aynı kelimeden sonra geldiğinde bile her iki nüshada da bu ikilik dikkati çekmektedir: که اولدي oldu ki T30^b/7, که بگل bilgil ki T3^b/7, که بگل bilgil ki M3^b/1, که اول دي oldu ki T32^a/5, که ديلديک diledi ki T12^a/3, که اولسون olsun ki T1^b/8, که مصلیه mes'eleye kim T64^b/2, که اولسونک olsun kim M1^b/8

Türkçe aitlik eki olan “**ki**”nin de kendisinden önce gelen sözcükten ayrı yazıldığı görülmektedir: *evlādında* **ki**T113^a/1, *mesʿelede* **ki**T63^a/4, *zım̄metinde* **ki**T75^b/6, *sānide* **ki**T75^b/6

Ayrıca M nüshasında “ki” bağlama edatındaki “i”nin sürekli güzel he ile (o) yazılmasına rağmen, bir yerde esre ile (ي) yazıldığı görülmektedir: اُولُسُونَكْ olsun ki M8^{b/7}

Metnimizde 26 kez geçen “nitekim” ifadesi çoğunlukla ayrı yazılmakla beraber sadece iki yerde (T5^a/11, T44^a/5) bitişik yazılmıştır: نتيكيم nitekim T5^a/11, T44^a/5 ~ نته كم nitekim T53^b/6

1.4. Bazı Arapça ve Farsça Kelimelerin Yazımı

Mu'īnū'l-Kassāmīn'de bazı Arapça/Farsça kelimelerin asıllarından farklı olarak yazıldıkları

⁵ Bu nedenle ilgili kelime ve ekler birleşik yazılmışsa kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak okunmuştur.

görülmektedir. Birtakım kelimeler ise bazen orijinal biçimleriyle bazen de farklı yazılışlarıyla karşımıza çıkmaktadır:

Mu‘īnū’l-Kassāmīn’de:

حَيَات hay’āt T150^b/1
 مَرَّة T38^a/9 mere ~ مَرَّة mer’e T38^b/5
 پيغامبر peygāmbēr T4^b/5
 طائفة ṭā’ife T58^a/9
 شرائط šerā’iṭ T8^b/4
 زیر zīrā T9^a/3
 يَحُود yahūd T138^b/10
 جَائِز cāyīz T156^a/4
 تَرَكَة tereke T72^a/1
 فَرَايِض ferāyīz T4^a/8
 زَائِل zāyīl T55^a/1
 قَائِل k̄āyīl T98^a/2
 سَائِر sāyir T154^a/1
 بَحْث baḥṣ T33^a/6
 دَائِمَا dāyīmā M47^a/1
 يَا yā M40^a/13
 رَأْس res M55^b/2
 تَصْحِيح taṣḥiḥ M82^a/3

Yaygın imlâ:

حيات ḥayāt
 مرأ mer’e
 پیغامبر peygāmbēr
 طائفه ṭā’ife
 شرائط šerā’it
 زیر zīrā
 ياحود yāhūd
 جائز cā’iz
 تركة terike (Mutçalı, 2014: 118)
 فرائض ferā’iz
 زایل zā’il
 قایل k̄ā’il
 سایر sā’ir
 بحث baḥṣ
 دائما dā’imā T49^a/11
 یا yā T42^b/2
 رأس re’s
 تصحيح taṣḥīḥ

2. DÜZELTMELER VE EKLEMELER

Eserde yapılan yanlışlıklar, açıklamalar, tashihler ve örnekler aşağıda görüleceği üzere sayfanın kenarlarını veya satır aralarını gösteren çeşitli işaretlerle derkenarlarda yeri işaretlenerek düzeltilmiştir.

Eserde çoğunlukla siyah mürekkep kullanılmakla birlikte ayetler, hadisler ve Arapça kısımların üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek ayırt edilmiştir. Ayrıca derkenarlar ve onları gösteren işaretlerin de yer yer kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Bazı yerlerde ise vurgulamak için kelimenin üstü çizilmiştir.

Eserde eksik ya da yanlış yazılan kısımları düzeltmek için birtakım eklemeler yapılmıştır. Bu eklemelerin ya da açıklamaların ilgili olduğu yeri işaretlemek içinse birtakım teknikler (Daşdemir, 2007: 1119-1134) kullanılmıştır.

Metindeki eksikliklerin giderilmesi için kullanılan tekniklerden bazıları şu şekildedir:

- Normal veya noktalı çizgi ile yeri işaretlenerek satır altına ya da üstüne yazma:

صَلِّيمُ قَعِيمُ

“aleyye” T3^b/11

صَوَقُ مَرْتَدُ

“erba‘atün” T5^a/9

صَابُ

“şāḥib” T7^a/11

بَابُ الْفَرْ

“ma‘rifetü’l” T11^a/3

كُلُّ صِلَةٍ

“şol” T127^b/6

وَأَرْجُو

“urduḳ béşe” T137^b/2

وَأَرْجُو

فرض ایلم
فرضه پس

“farz édelüm” T71^b/1

- Küçük ok ucu ile yerini gösterme:

فرضه پس
فرضه پس
فرضه پس

“şākirīn zākirīnde dāhil degüldür” T3^b/1

العده
العده

“el-‘iddeti” ifadesinin üzerine “V” işareti konularak aynı işaretle sayfanın sağına “kayd bi-ademi’l-iqrāri bi-inkıdāi’l-iddeti li-ennehā in eḡarret bi-inkıdāi’l-iddeti lā yerīšu velā yūrašu ‘anhu lā-enneḡu ya‘lemü enne’l-ḡamlü leyse mine’l-meyyiti” yazılmıştır. T139^b/3

- İlgili kelimeden başlayan küçük ok ucunun devamında noktalar koyup veya sadece noktalarla derkenarda gösterme:

توفانی یکه در ده نظر اتکر که در حد اطر و فاکه در اوله اولی
موقوف

“bir yerde var dört mevķūf” T25^a/3

موقوفه
موقوفه

“olan ebeler maḡcūbe olurlar ammā ana ṡarafından olan” T31^b/5

فرضه پس
فرضه پس

“biri ata bir kız ḡarındaşdur” T11^b/5

موقوفه
موقوفه

“veyāḡūd bir kız naṡibi mevķūf ḡonılmaḡ gerek” T139^a/7

من يومه ولوفيه
من يومه ولوفيه

“min yevmin vulide fiḡi” T148^b/5

فرضه پس
فرضه پس

“şülüşi sekiz ana bir ḡarındaşlara südüsi dört anaya” T50^a/7

موقوفه
موقوفه

“küll-i rü‘ūs mevķūf iki mevķūf” T110^a/4

- Derkenarın ilk harfinin çanağını uzatarak ilgili kelimeyi gösterecek şekilde bir nevi ok gibi kullanma:

موقوفه
موقوفه

“eyye ma‘a baḡsi’l-vāḡidi men yüreddü ‘aleyhi ya‘nī en yekūne fi’l-mes‘eleti cinsü vāḡidūn min men yüreddü ‘aleyhi ve yekūne ma‘ḡu men lā yüreddü ‘aleyhi ke’z-zevci ve’z-zevceti” T78^a/7

موقوفه
موقوفه

“ey men yüreddü ‘aleyhi ve men lā yüreddü ‘aleyhi” T79^a/2

- Derkenara ve onun irtibatlı olduğu kelimeye çeşitli işaretler (ك, عط, ط, ع) konularak gösterme:

موقوفه
موقوفه

“naṡibu ümmiḡi”, “naṡibu ümmiḡi” T104^b/4

“istikâmet, muvâfaqat, mübâyenet, temâşül, tedâhul, tevâfuq, tebâyün” T54^a/3

“ey el-istikâmetü ve'l-muvâfaqatü ve'l-mübâyenetü” T92^a/5

“mes: imrâ^atü hâmil fî hezihi'l-mes^eleti li-naşîbi'l-benîne ekşer amin bi-naşîbi'l-benât feyyu karrirü'l-benüne dürü'l-benât”

- Derkenarların sonuna çoğu zaman yukarıda belirtilen işaretlemeler dışında bir de “taşhih” sözünün kısaltması olan صح (şh)⁶ işaretleri konularak doğrusu gösterilmiştir.

“men yüreddü ‘aleyhi mes^elesin re^slerinden kıılıruz” T78^b/6

“bâbü'l-hacbi el-hacbu” T42^a/9

SONUÇ

Mu‘înü'l-Kassâmîn, Hüseyin bin Mehmed el-Ferâyizî tarafında şerh edilmiş ve Sultan II. Beyazıt’a sunulmuş bir ferâiz kitabıdır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesinde H.168 arşiv numarasıyla kayıtlı nüshası ile Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 117 arşiv numarasıyla kayıtlı nüshası ele alınarak yazım özellikleri ortaya konulmuştur.

İçerdiği konu itibarıyla kendine özgü bir anlatım biçimi olan ve Arapça söz varlığının yoğunluğu dikkati çeken eser, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemine denk gelen bir zamanda yazılmıştır. Bu sebeple hem Eski Anadolu Türkçesi dönemi hem de Osmanlı Türkçesi dönemi dil özelliklerini barındırmaktadır.

İmlâ özellikleri bakımından bir takım farklılıklar gösteren eserde aynı kelimelerin farklı biçimlerde yazılması (أَنْلَارُ onlaruñ ~ أَوْلَارُ onlaruñ, وَرُؤُ vuravuz ~ أَوْلَارُ uravuz, طُغْرُسَة doğursa ~ دُغْرُسَة doğursa) dikkati çekerken bu durum daha çok birliğin sağlanmadığının görüldüğü bitişik/ayrı yazım konusunda özellikle de “/+dUr/” bildirme ekinin kullanımında, yer yer ayrı yazılmış olan “ile” ve “içün” edatlarıyla “i-” fiilinin yazımında ve “ki/kim” ifadelerinin yazımında karşımıza çıkmaktadır.

Metnimizde rakamlar ise çoğunlukla ayrı yazılmasına rağmen az da olsa (اكيوز üç yüz T63^a/2, iki yüz T145^a/3) bitişik yazılmıştır.

Eserde Türkçe kelimelerin ünsüzlerinin yazımında çoğunlukla bir birlik sağlandığı görülmektedir. s (س) ~ ş (ص), t (ت) / ṭ (ط) harflerinin yazımında düzenli bir kullanım dikkati çekerken “çim (چ)” harfinin kullanımında bu durum değişerek bazen “çim (چ) ile, bazen de “cim (ج)” ile yazılmaktadır. Öyle ki “چُفْجَة çıkça” ifadesinde görüleceği üzere her iki işaretin bir arada kullanıldığı örnek de mevcuttur.

Metnimizde çoğunlukla ön sesteki ince sıradan “s”ler “sin”le, kalın sıradan olanlar ise “sad”la yazılmıştır. Sadece “sağal (سَقْل) M127^a/10” sözcüğünde ve “saña (سَا)” sözcüğünde “sen (سُن)” zamirine yönelme eki gelmesiyle- kalın sıradan ünlüde “sin (س)”in kullanıldığı görülmektedir. Kalın sıradan Türkçe kelimelerde ön sesteki “t”ler ise istisnasız “tı (ط)” ile yazılmıştır.

Metnimizde özellikle /-Up/ ~ /-(y)Up/ ~ /-(y)Up+dUr/ ek biçimleriyle karşımıza çıkan “p” ünsüzü T nüshasında sözcük köklerinde çoğunlukla “pe (پ)” harfiyle yazılırken eklerde “be (ب)” harfiyle yazılmaktadır.

Arapça, Farsça kelimelerde “dal” (د) ve “zel” (ذ) kullanımı sonraki dönemlerde Türkçede “d” ile

⁶ “صح (şh)” taşhih kaydına yani yapılan düzeltmeye işaret etmek için kullanılır. Bk. Selami Ece, Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II), Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015, s. 653.

telaffuz olunan birkaç kelimedede (خود hōd ~ خُوذُ hōz, پادشاه pādīshāh ~ پَازِشَاهُ pāzīshāh) farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu kelimeler T nüshasında "dal" (د) ile M nüshasında ise "zel" (ذ) ile yazılmıştır.

Metnimizde kef (ك) harfinin "ñ" okunacağını (ویرٹن vérüñ, ساña saña) göstermek için T nüshasında kimi yerde üzerine üç nokta konulmuştur. "g/k" ünsüzü çoğunlukla kef ile (ك) yazılmasına rağmen az da olsa üç noktalı kef ile (كْ) de (بُيُيْگِي büyügi, اتمگله étmegile) yazılmaktadır. Ayrıca بیک لَنَکْ (biñlinüñ) kelimesinde görüldüğü üzere aynı kelime içerisinde ñ (nazal ne), hem kef ile (ك) hem de üç noktalı kef ile (كْ) yazılmıştır.

Eserde şeddenin yazımı düzensizdir. Arapça kelimelerde söz sonunda ve söz içinde çift ünsüzleri göstermek için yer yer kullanılan şedde, Türkçe kelimelerin ikiz seslerini (اللرندة ellerinde, اللى elli, اسلري در issileridür) göstermek için de kullanılmıştır. Bu durumu Arap-Fars yazı geleneğinin bir etkisi kabul etmek doğru olacaktır.

Metnimizde hareketlerin kullanımında dikkati çeken farklı bir özellik ise Arapça ve Farsça kelimelerde uzunluk işareti olarak kullanılan üstün ve esrenin dik biçimleri (أَنِيَا anaya, وَرَدَر vardur, دِيلْيُپْ dileyüp⁷) Türkçe kelimelerde de ünlüleri karşılamak için kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Barutçu Özönder, F. S. (2011). *Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-luġateyn: İki Dilin Muhakemesi* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Daşdemir, M. (2007). *Keşfü'l-Meânî'nin Grafik Özellikleri*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1119-1134.
- Ece, S. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi* (1. bs.). Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Mutçalı, S. (2014). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.
- Usta, H. İ. (2010). *Geçiş Dönemi Eserlerinde Fonetik Kodlayıcıların Analizi (XV.-XVI. Yüzyıllar)*. Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştay Bildirileri. (Yay. Haz. Prof. Dr. Mustafa Özkan, Doç. Dr. Enfel Doğan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz Ceylan, E. (1991). *Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları.

⁷ Bilgisayar formatları el vermediği için dik esreler örnekte olduğu gibi standart biçimde belirtilmiştir (Ayrıntı için bk. yazmalar).